

MEVLÂNÂ'NIN EVRENSEL SEVGİ VE HOŞGÖRÜ ANLAYIŞI

Mehmet Necmettin BARDAKÇI*

ÖZET

Mevlânâ, en mükemmel varlık olarak yaratılan insana büyük değer vermiştir. Din ve mezhep ayrılıklarını sevgi ve hoşgörü ortamında birleştirmiştir. Müslümanların yanı sıra Yahudi, Hıristiyan ve Ermenilere karşı tevazu ve nezaketle yaklaşarak gönüllerini kazanmıştır. İnsan sevgisine dayalı tasavvufi düşüncesi, farklı din ve mezheplerdeki insanları kendisine çekmiştir. Ona göre sevgi ve hoşgörüyü her şeyin üstündedir.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ, insan, sevgi, hoşgörü, din ve mezhep, evrensel

UNIVERSAL LOVE AND TOLERANCE OF MEVLÂNÂ

Mevlânâ gave a big value to the human being which is created as the most perfect creature. He connected separations of religion and sect in the environment of love and tolerance. He gained the hearts of Jewish, Christian and Armenian people as well as Muslims. Mystical thought which is based on human love, attracted people who are from different religions and sects. According to him love and tolerance is the most important thing.

Key words: Mevlânâ, human being, love, tolerance, religion and sect, universal

GİRİŞ

Sevgi, insanı bir şeye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten bir duygu, hayatın aslı, kendisi ve âlemin var oluş sebebidir. İnsanı Hakk'a götüren uzun ve zorluklarla dolu bir yol, gönülleri feragat ve fedakârlığa, yanıp kemale ulaşmaya alıştıran bir lütuftur. Almanın değil, vermenin esas olduğu sevgide karşılık bekleme olmadığından, içten ve samimi olarak seven bir kişi, sevdiğine zarar gelmemesi için gerektiğinde kendini feda eder. Bireyin hak ve özgürlüğünü, insanlar arasındaki ilişkileri perçinleyen müminin mayasındaki bu sevgi, açığa çıktığında değer kazanır.

Sevginin, insanî boyuttan ilâhî boyuta yükselerek insanı sevmenin Allah'ı sevmek olduğu şuurunun kazanılması büyük bir erdemdir. "*Allah güzeldir, güzelli-*

* Doç Dr., SDÜ. İlahiyat Fak. Tasavvuf ABD. Öğretim Üyesi. bardakci@ilahiyat.sdu.edu.tr

ğ*i sever*¹ hadisinden hareketle, Allah'ın eşyaya tecellî eden güzelliğini gönül gözüyle seyredenlerin Allah'a olan sevgisi ve hayranlığı artar; çünkü Allah sevgisi, hayat iksirine asla ulaştım dememek, her menzilde yeni baştan yola çıkmak, birliğe ve kemale susamaktır. İlâhî aşka erişip gerçek anlamda bir Allah âşığı olmak için ateşte yanmaya sabretmek, toplumun baskılarına aldırılmamak ve ibadetleri sevgiyle yapmak gerekir. Râbia Adeviye (ö.185/801) bir münâcâtında bunu şöyle vurgular:

*"Yâ Rabbî! Eğer cehennemden korktuğum için sana ibadet ediyorsam, beni cehenneme at ve orada yak! Eğer cennete girme arzusuyla ibadet ediyorsam, cennete girmeyi bana haram kıl! Yok eğer sırf seni sevdiğim için sana tapıyorsam, o zaman da bâkî olan Cemâlîni bana göster."*²

İnsanlığın bilincine varıp kemale ermenin yollarından biri olan sevginin son mertebesi, varlığın aslı ve yaratılış sebebi olan aşktır. Sözle anlatılmayıp yaşanan bir hâl olan aşk, bir kimseyi sevginin kaplayıp sevdiğinin dışında hiçbir şeyi görmemesidir. Sadece onu düşünüp ruhunda, bedeninde, damarlarında ve bütün mafsallarında onun hükmünün yürümesidir. Meşakkatli, tehlikeli ve zor olan bu uzun yola girip aşkı bizzat yaşayan kişi hiçlikten kurtulur ve her şeyde mutlak güzelliği görür. Tasavvufta Hakk ile Hakk olmak, fenâ fillah, yani vücud-ı mutlakta yok olmak denilen hâle ulaşır.

1. İNSAN OLMA BİLİNCİYLE KEMALE ERMEK

Varlık âleminin yaratılış sebebi olan insan,³ kusursuz bir estetik uyum, zâhir ve bâtın güzelliğine sahiptir. İlâhî bir cevhere sahip olması yönüyle gaye varlıktır. Bir taraftan fizik diğer taraftan metafizik âlemin unsurlarını kendisinde barındırdığı için eşref-i mahlûkât olarak isimlendirilmiştir. Onun bu ikili yönü kendisini diğer varlıkların üzerine çıkardığından Allah'ın halifesi olarak görevlendirilmiştir. *"Kendini bilen Rabbini bilir"* sözünden hareketle, insana ve insanlığa büyük önem verilen tasavvufî düşüncede insanı tanıyıp sınırlarını keşfetmek Hakk'a vuslatın ön şartı kabul edilmiştir.⁴ Bu düşünce, *Mesnevî* ikliminden beslenen Şeyh Gâlib (ö.1214/1799)'in bir beytinde şöyle dile getirilmiştir:

*Hoşca bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen
Merdüm-i dîde-i ekvân olan Âdemsin sen*⁵

¹ Müslim, İman, 147.

² Attâr, *Tezkiretü'l-Evliya*, s. 125.

³ Sözlükte "e-n-s" kök fiilinden türetilen "ins" ve "insan" kelimesi, insanlık nevine ait bir şahıs, kabile, grup, insan topluluğu, bir şeyin ortaya çıkması, vahşiliğin zıddı olan medenilik, yakınlık, sevimli olmak, alışmak, göz bebeği, siyah nokta, parmak ucu, düşünmek ve işitmek anlamlarına gelir. Bu manalardan çıkan sonuca göre insan, vahşiliği terk eden, medenî olan, yakınlık duyduğu şeylere alışabilen bir varlıktır. Cevherî, *Sihah*, III, 904-906; Rağıb, *Müfredât*, s. 94; İbn Fâris, *Mucemu Mekâyisi'l-Luğa*, I, 145; İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, I, 147-150; Tehânevî, *Keşşâfu Istılahâtü'l-Fünûn*, c. I, ss. 277-280.

⁴ Türer, "Tasavvufî Düşüncede İnsan", ss. 9-15.

⁵ Okçu, *Şeyh Gâlib*, I, 318-320. Tercî-i bend.

İslâm tasavvufunda yaratıkların en şerefli olan ve kemâli isteyen bir kimse için bütün mertebeleri aşarak Hakikat-i Muhammediyye'ye ulaşmak bir idealdir.⁶ Bu sebeple sûfiler ferdî manada insan-ı kâmil olabilme idealini sürekli canlı tutmuşlardır. Bilgelik, merhamet, cömertlik, isâr, ahde vefâ, sevgi ve hoşgörü gibi tüm ahlâkî iyiliklerin sembolü olan insan-ı kâmil, Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanıp insanlığın ortak değerleriyle hareket eder. Kevnî manada âlemdaki en mükemmel varlık olan insanı, ferdî manada da kemâle erdirebilmek için bilgiyi hayata geçirecek ilim-amel bütünlüğü içinde olgun bir davranış sergiler.

İslâm tasavvufunda "insan-ı kâmil" olarak idealleştirilen insana büyük değer verilmiştir. Sûfilere göre insan-ı kâmil, mükemmelliğinin ve tamlığının son sınırındaki insanî nefistir. Bir yandan insan, öte yandan âlemin ilk örneğidir. Allah isminin bir tecellî ve tezâhür yeri, yaratılışın gayesi ve Allah'ın yer yüzündeki halifesidir. Âlemin özü ve aynasıdır. Hem Allah'ın hem de âlemin, hem rububiyetin hem de ubudiyetin özelliklerini taşıdığı için Allah ile âlem arasında bir berzahtır.⁷ Hakkın tecellîsi, Hakk'ın en mükemmel tecellîsinin mazharı olan insan-ı kâmilde vuku bulur. Âlemin zübdesi olan insan-ı kâmilde âlemde var olan şeylerin somut ferdî suretleri değil hakikatleri mevcuttur. Bu açıdan insan-ı kâmil Hakk'ın varlık âlemindeki halifesidir.⁸

İnsanın kendi değerinin farkına varmasına büyük önem veren Mevlânâ, Bağdatlı bir mirasyedinin rüyasında Mısır'da büyük bir hazine görüp onun peşine

⁶ İnsan-ı kâmil anlayışının bir tezahürü olan Hakikat-i Muhammediyye veya Nûr-ı Muhammedî terimi, III/IX. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Vahdet-i vücûd düşüncesiyle yakından alakalı olan bu terim, bir nur, bir hakikat veya bir öz olup Hz. Muhammed (sav)'in mânevî şahsiyetinde sembolleşmektedir. Bu anlayışa göre insan-ı kâmilin en güzel örneği aynı zamanda bir beşer olan Hz. Muhammed (sav)'dir. Demirci, "Nûr-ı Muhammedî", ss. 239-245.

Abdülkerim el-Cilî (ö.832/1428) "insan-ı kâmil, evvelinden âhirine kadar eflâk-ı vücûdun ve merâtib-i vücûdiyyenin kendi üstünde döndüğü "kutub" olarak görür. Bu anlamda insan-ı kâmil, vücûdun evveli olmayan zamanından ebedü'l-âbâda kadar mümted olmak üzere şey-i vâhiddir." Cîlî, *İnsan-ı Kâmil*, ss. 345-346.

⁷ Sûfiler, âlemin yapısı bütün girift ayrıntılarıyla bir minyatür şeklinde insanda yansıdığı için insanı küçük âlem, kâinatı büyük âlem olarak isimlendirir. Küçük âlem olan insan büyük âlem olan kâinatın ruhu ve sebebidir. Büyük âlemde olan her şeyin benzeri küçük âlemde de olduğu için insan kâinatın bir hülâsasıdır. İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, c. I, ss. 153-155.

⁸ İbnü'l-Arabî, *Füsûsü'l-Hikem*, ss. 31-33; İzutsu, *İbnü'l-Arabî'nin Fusûs'undaki Anahtar Kavramlar*, ss. 317, 313, 332. İbnü'l-Arabî insan-ı kâmilî açıklarken zikrettiği "Allah Âdem'i kendi sûreti üzere yarattı." (Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, I, 379, hadis no: 1215; Süyûtî, *el-Câmiu's-Sağir*, I, 532, hadis no: 3928) hadisindeki zamirin Allah'a râci olduğunu ifade eder ve bu görüşü "rahman suretinde" hadisinin desteklediğini belirtir. Ona göre bu durum fark makâmı olarak düşünüldüğünde mana "Allah'ın suretinde", cem makâmı olarak düşünülürse "Hak makâmında kulun varlığı, yani kulun sureti" şeklinde olur. Âdem'den kastedilen, eşyanın zuhuruna sebep olan, bütün mevcudatın kendisinde toplandığı, âlemin ruhu ve zübdesi kılınan insan-ı kâmilidir. İsim ve sıfatlar âlemi, nispet ve izafet kabilinden olup âlemlerin Rabbi mertebesine delâlet eder. Bu mertebenin tafsil edilmiş şekli âlem; özü ise Âdem'dir. Âlem isimlerin aynası; Âdem ise müsemmanın aynasıdır. İşte bu mana sebebiyle "Allah Teâlâ Âdem'i kendi sureti üzere yarattı" buyrulmuştur. Allah Âdem'i hakikat suretinde yaratmıştır. Cem âleminde O'nun için bir suret tasavvur edilemez. Suret ancak fark âleminde olur. İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, c. I, ss.136-137; Konuk, *Füsûsü'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, IV, 137; Ertuğrul, *Vahdet-i Vücûd ve İbn Arabî*, ss. 33-39.

düşmesini ve Mısır'da yaşadığı olayların ardından asıl hazinenin kendi içinde gizli olduğunu öğrendiğini anlattığı bir hikâyede, insanın kendinin farkına varması üzerinde durur. Allah'ın insana verdiği nimetlerin değişik şekillerde tecellî ettiğini vurgulayarak, zehiri panzehirle, nûru ateşle gizlediğini ifade eder.⁹ İnsanın kendini tanımamasının ötekine karşı tutum ve davranışlarına olumlu etki edeceğini belirten Mevlânâ, kendini tanımayanların başkalarının kusurlarıyla uğraşacaklarını vurgular. Ona göre eğer halk kendi kusur ve ayıplarını görseydi, diğer insanlarla ilgilenemez vakit bulamazdı.¹⁰

Mevlânâ, dış görünüşe göre hüküm veren filozofların insanı küçük âlem ve hakîm-i ilâhî şeklinde isimlendirdiğini, sûfilerin ise insanı büyük âlem olarak gördüklerini belirtir. Bu bakımdan onun görünüşünden çok içyüzüne bakmanın gerekliliğini vurgular:

Ey insan, sen görünüşte maddî varlığıyla "küçük bir âlem"sin; fakat mânen, gerçek varlığıyla, "büyük bir âlem"sin.

Görünüşte bir ağacın dalı, meyvenin aslı, temelidir; çünkü yemiş dalda bulunur; fakat hakikatte, o dal, o meyve için var olmuştur.

Meyve elde etmeğe bir meyli ve ümidi olmasaydı, bahçıvan hiç ağaç diker miydi?

Öyle ise görünüşte meyve, ağaçtan meydana geliyor da hakikatte o ağaç meyve çekirdeğinden doğmuştur.¹¹

Mevlânâ Kur'an'ın bir yorumu olarak nitelendirdiği *Mesnevî*'nin ilk beyitlerinde, içi temizlenmiş olan ney ile mâsivâdan arınan insan-ı kâmilî anlatır. Ruhlar âleminde alınıp dünyaya en güzel biçimde halife olarak gönderilen insan, tıpkı kamışlıktan kesilerek asıl yurdundan ayrılan ve ney yapılan kamış misali hep geldiği vatanın özlemini dile getirir.¹²

Kamışın ney olması ile insanın kemâle ermesi arasındaki benzerlik, Mevlânâ'nın insan-ı kâmilî neyle sembolleştirmesine zemin hazırlamıştır. Kızgın demirle dağlanan ney gibi insan da maddî unsurunu teşkil eden toprağı ve suyu terk etmek suretiyle ilahi ruhu görüp nûra gark olarak aşk ateşiyle yanıp olgunlaşır. Kamışlıktan kesilen bir kamışın ney haline gelmesi için üzerinde uzun süre emek harcamak gerekir. Her kamıştan ney yapılmadığı gibi, herkesin yaptığı ney de mükemmel değildir. Kamış ney yapımına uygun, usta mâhir olmalıdır. Ney olacak kamışın ilahi nefesi kabul edecek hale gelmesi için içini boşaltıp temizlemelidir. Neyle benzer bir yol takip eden insan-ı kâmil, doğuştan kabiliyetli ve bir mürşid-i kâmilin rehberliğinde çetin bir tasavvufî eğitim sürecinden geçerek olgunlaşır. Kamış iyi bir usta elinde mükemmel bir ney haline gelirken, insanın

⁹ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. VI, 4206-4360.

¹⁰ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. II, 881-882.

¹¹ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. IV, 521-524.

¹² Kara, "Mevlânâ, Mesnevî ve Ney", s. 15.

kendi iradesiyle azimle ve sabırla seyr-ü sülûku tatbik etmeden sadece bir mürşide bağlanması yeterli değildir.¹³

Mevlânâ, ney ile sembolize ettiği insan-ı kâmilin kendinden, benliğinden sıyrıldığında sırlarla dolduğunu, yokluğa bürünmesine rağmen eşyanın hakikatini bildiğini şöyle vurgular:

*Ey ney! Ne de hoş bütün sırları biliyorsun
Ey ney! Bülbül gibi sen de çok feryâd ediyorsun
Kendinden bile haberin yok ama göz olmuşsun
Kendinden sıyrılıp çıkınca sırlarla dolmuşsun.*¹⁴

Mevlânâ, damlada gizlenmiş bir deniz, zerreye sığınmış bir güneşe benzettiği insan-ı kâmil'i¹⁵ büyük âlemin yansıması olarak görür. Ona kozmik bir varlık olarak bakarak insanlık cevherini kâinatın odak noktası yapar. Mahiyet itibariyle böyle yüce bir değere sahip olan insan, şayet kendi varlığının ve cevherinin farkında değilse, yazık olmuş gitmiştir.¹⁶ Mevlânâ bu düşüncesini şu beyitlerde dile getirir:

*Sen baştanbaşa denizsin, ıslaklığı ne istersin ki?
Sen tamamıyla varlıksın, yokluğu ne ararsın ki?
Ey parlak ay, tozu ne yapacaksın?
Ay bile, senin yüzüne bakar da sararır.
Sen hoşsun, güzelsin, her türlü hoşluğun madenisin.
Neden şaraba minnet edersin ki?
Başında "Biz insanoğullarını ululadık" tacı,
Boynunda "Biz sana Kevser ırmağını verdik gerdanlığı" var.
İnsan cevherdir, gök ona arazdır.
Her şey fer'idir, her şeyden maksat odur.
Ey akıllar, tedbirler, fikirler kulu kölesi olan bey,
Mademki böylesin, kendini neden böyle ucuza satıyorsun?*¹⁷

İnsan-ı kâmilî insanların kalplerindeki hastalıkları tedavi eden bir hekim olarak gören Mevlânâ, onların devâ bulmaz hastalıklara kapılanları ücretsiz iyileştirdiklerini ve bu tedâvî usûlünü Allah'ın kendilerine ilhâm ettiğini vurgular. Mânevî hastalıkların hekimi olan bu ârifler, en büyük kalp hastalığı olan insanların gönüllerindeki mâsivâyı terk etmelerini sağlayarak onları Allah'a erdirtirler. Bu bakımdan onların sözlerine kulak verip Allah'ın lütuf ve feyzine kavuşmak gerekir.¹⁸

¹³ Demirci, *Mevlânâ'dan Düşünceler*, ss. 106-109.

¹⁴ Mevlânâ, *Divân-ı Kebîr*, c. II, 3929-3937.

¹⁵ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. II, 1395.

¹⁶ Yakıt, *Batı Düşüncesi ve Mevlânâ*, s. 36.

¹⁷ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. V, 3571-3576.

¹⁸ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. III, 2701-2730.

Mevlânâ yarasalara benzettiği gönül gözü kapalı insanların kâmil insanlardaki, Allah dostu velîlerdeki Hakk'ın nûrunu göremeyeceklerini belirtir. Ona göre şeriatın da takvânın da canı olan insan-ı kâmile Allah mârifeti bağışlamıştır. Sırları açan da odur, açılan sırlar da... Dünyanın yetim kaldığını söyleyen basiretsizlerin bilgisizce söyledikleri sözlere rağmen Allah'ın yüceltip üstün kıldığı insan-ı kâmil bugünümüzün de yarınımızın da padişahıdır.¹⁹ Her devirde Allah dostu velîler bulunmakla birlikte gerçek velîler gönül gözü açık olan insanlar tarafından bilinebilir; ancak körün malını çalan hırsız bilemeyişi gibi kendilerine delilik süsü vererek gizleyenleri tanımak da mümkün değildir.²⁰ Gerçek velîleri tanımayanların yanı sıra kemâlde ulaşmada bir yol olan sevgi hakkında ileri geri söz eden ve âşıkla- rı kınayanlara aldırış etmeyen Mevlânâ, onların aşkı bilmedikleri için sözlerine güvenilemeyeceğini belirterek yalanlarını yüzlerine vurur. Bu tür insanların sevgi yoluyla vuslata eren bu aşk padişahı kâmil insanlar hakkındaki sözlerinin koca- man bir yalandan ibaret olduğunu şöyle dile getirir:

Aşk padişahının vefâsı yoktur diyorlar; yalan.

Senin gecenin sabahı yoktur, gündüzü göremezsün diyorlar; yalan.

Diyorlar ki: Aşk için ne diye öldürüyorsun kendini, beden yok olduktan sonra ha- yat yok; yalan.

Aşk yüzünden gözyaşı dökmen abes, gözünü yumdun mu görmek, buluşmak yok diyorlar; yalan.

Diyorlar ki: Şu zaman geçip gitti, biz de zamanımızı doldurduk mu can o yana gitmez, buna imkân yok; yalan.

Hayâle kapılanlar, hayâlden geçemeyenler, peygamberlerin bütün hikâyeleri düzme, hayâlden ibaret diyorlar; yalan.

Doğru yolu tutmayanlar diyorlar ki: Kulun Tanrı kapısına varması mümkün de- ğil; yalan.

Gönül sırrını bilmeyenler diyorlar ki: Gayb sırrını Tanrı, kuluna vasıtasız söyle- mez; yalan.

Diyorlar ki: Kula gönül sırrını açmazlar, lütfedip kulu göğe almazlar; yalan.

Balçıktan meydana gelen insan, gök ehliyle âşinâ olamaz diyorlar; yalan.

Diyorlar ki: Tertemiz can, şu yuvadan aşk kanadıyla uçup havalanamaz; yalan.

Halkın zerre zerre iyiliğine, kötülüğüne o gerçek güneş mükâfat ve cezâ vermez di- yorlar; yalan.

Sus; eğer birisi sana harfsiz, sessiz söz olamaz derse, de ki; yalan.²¹

Mevlânâ'ya göre yoksulluğa bürünen bir kâmil velî, Allah'ın kendisine aç- tığı sırlara vâkıftır.²² Kemâl mertebesine erişip irşad makamına yükselen bir

¹⁹ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. VI, 2080-2094

²⁰ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. II, 2344-2352.

²¹ Mevlânâ, *Divân-ı Kebîr*, c. II, 3116-3124, 880-883.

mürşid kendi çocukları hükmünde olan halka öğüt verirken onların seviyelerine göre hitap edip anlayacağı dilden konuşarak gönüllerini imar eder.²³ Gönüllerinde aşk ve samimiyet olmayan nice irfansız bilginler sahip oldukları bilgiden kendileri faydalanamazken Mevlânâ ilâhî aşkın bir göstergesi olan insan sevgisini ve hoşgörüyü hayat tarzı yapmıştır.

2. MEVLÂNÂ'NIN SEVGİ VE HOŞGÖRÜSÜ

Tasavvuf kültürünün sevgi ve hoşgörüsü Kur'an ve Hadisin vurguladığı ah-lâki ölçüler içerisinde bir sevgi ve hoşgörüdür. En güzel şekilde, estetik uyum, zekâ ve akılla yaratılan ve nazargâh-ı ilâhînin tecelligâhı olan insanı sevmeyip ona saygı duymamak, ona kin tutmak ve onun gönlünü kırmak Allah katında işlenen en büyük suçlardan biridir.

Hız. Peygamber (sav); *"Bir kimse kendisi için sevdiği bir şeyi kardeşi için sevmedikçe hakkıyla iman etmiş sayılmaz."*²⁴, *"İman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe iman etmiş olmazsınız"*²⁵ buyruklarıyla imanla sevgiyi özdeşleştirmiştir. *"Ben rahmet olarak gönderildim, lânetleyici olarak değil"*²⁶, *"Mü'min kusur bulup ayıpları araştıran, lânet edip terbiyesizlik yapan, kaba ve hayâsız olamaz"*²⁷ sözleriyle de âlemlere rahmet olduğunu, bu yüzden lânetçiliğin hoş bir davranış olmadığını vurgulamıştır. On yıl kendisine hizmet eden Enes b. Mâlik'e bu bağlamda şu tavsiyede bulunmuştur:

*Evlâdım! Gücün yeterse, geceni ve gündüzünü kalbinde hiç kimseye karşı en ufak bir kin ve düşmanlık bulunmadan geçirmeye bak! Evlâdım! Bu benim sünnetlerimden biridir. Sünnetime uygun yaşayan beni yaşatmış gibidir. Beni ihyâ eden ise, cennette benimle beraberdir.*²⁸

Aşk deryasına dalarak bütün tasavvufî makâm ve hâlleri yaşayan bir İslâm velîsi olan Mevlânâ'nın âhenk ile kâfiyeyi, söz ile gözyaşını terkip eden sanatkârlığı onun kabuktaki parıltıdan ibaret olan zâhir yönüdür. Şahsiyetini asıl şekillendiren unsur ilâhî aşk olduğu için yaşanan bir hâl olan birlik sırımının sınırlı olan akıl ve felsefeyle değil, iman ve aşkla anlaşılabilceğini belirtir ve bunun fikir planında anlatılamayacağını ifade eder. Ona göre, Allah'a belli bir sınırı olan akılla değil, sınır tanımayan sevgiyle ulaşılabilir. Allah'a giden yolda akıl belli bir yere kadar insana rehberlik yapsa da insanı Allah'a götüren aşktır. Aşk sahasında akıl bir engel olup aşkı sadece aşkın kendisi anlatabilir:

Aşkî şerh etmek ve anlatmak için ne söylersem söyleyeyim.. .asıl aşka gelince o sözlerden mahcup olurum.

→

²² Mevlânâ, *Mesnevî*, c. II, 3215-3218.

²³ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. II, 3317-3319.

²⁴ Buhârî, İman 7; Müslim, İman 71-72.

²⁵ Müslim, İman 93; Ebu Dâvud, Edeb, 130-131

²⁶ Müslim, Birr 87.

²⁷ Tirmizî, Birr 88.

²⁸ Tirmizî, İlim 16; İbn Mâce, Mukaddime 15.

*Dilin tefsiri gerçi pek aydınlaticıdır; fakat dile düşmeyen aşk daha aydındır.
Çünkü kalem, yazmada koşup durmaktadır, ama aşk bahsine gelince; çatlar aciz kalır.*

Aşkın şerhinde akıl, çamura saplanmış eşek gibi yattı kaldı. Aşkı, âşıklığı yine aşk şerh etti.²⁹

Mevlânâ'ya göre sevgi makâm ve mevki sahibi olmakta, güç ve kuvvetlilik-te, bilgedeki üstünlükte değildir. Halk dedikoduyla meşgul olsa da o yol âşıkların yolu değildir. Sevgi ağacının dalının ezel âleminde, kökünün ise ebed âleminde olup hiçbir yere dayanmayan gövdesiz bir ağaç olduğunu vurgulayan Mevlânâ,³⁰ rahmet dalgalarıyla çırpınan aşk deryâsının canlara can kattığını, susuzluktan kıvrananlara âb-ı hayât olduğunu belirtir:

*Aşk öyle bir denizdir ki, rahmet dalgalarıyla dalgalanır,
Dünyaya bulutlar yollar, yakınlarına inciler yağdırır.³¹
Ey akl-ı kül, kalemini kır, ey nefis-i kül şekillerle uğraşma!*

*Ey sevgiliyi arayan er, su üstünde ayak izi arama!
Ey gönlü pâk âşık, akar su gibi arı duru yürü!*

Çünkü bu dalgasız, duru su her an canlara can katar.³²

*Âşıkların gönül derdini ne de hoş dermanın bulunduğu yere çekiyorsun
İştiyâk çeken her susuzu, tâ âb-ı hayat kaynağına kadar götürüyorsun.³³*

Aşkın yüzlerce naz ve yüceliği olduğunu, bu yüzden kolay elde edilemediğini belirten Mevlânâ, aşkta vefânın önemini vurgulayarak, aşkın vefâsızlara, sözünde durmayanlara bakmayacağını ifade eder.³⁴ İki âlemin de padişahların uğruna tahtlarını bıraktıkları yokluk deryası olan aşkı tanımadığını şöyle dile getirir:

*İki âlem de aşka yabancıdır. Aşkta yetmiş iki nûrlu delilik ve divânelik vardır.
Aşk pek gizlidir; ama verdiği şaşkınlık meydandadır. Ona ruh sultanlarının canları bile hasret çeker.*

Aşk mezhebi yetmiş iki dinden ayrıdır. Padişahların tahtları onun gözünde tahta parçalarından başka bir şey değildir.

*Aşk çalgıcısı, semâ esnâsında şunu çalar: Kulluk hür olmamaktır, bağlı olmaktır.
Efendilik ise bir derttir, bir baş ağrısıdır.*

Şu halde aşk nedir? Yokluk deryâsıdır. Aklın ayağı orada kırıktır.

²⁹ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, 112-115

³⁰ Mevlânâ, *Divân-ı Kebîr*, c.III, 3884-3885.

³¹ Mevlânâ, *Divân-ı Kebîr*, c. III, 4367.

³² Mevlânâ, *Divân-ı Kebîr*, c. I, 931-932.

³³ Mevlânâ, *Divân-ı Kebîr*, c. I, 1846.

³⁴ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. VI, 1164-1165.

*Kulluk da, sultanlık da herkes tarafından bilindi, anlaşıldı; fakat âşıklık, bu iki perdenin ardında gizli kaldı.*³⁵

Nice başların kurban olduğu *tarik-ı şuttâr*'ı³⁶ benimseyip tasavvufî eğitimin makâm ve hâllerini aşan Mevlânâ, yeniden doğuşu gerçekleştirip Hakk'ın sonsuz tecellîlerini müşâhede etmiştir. Bu esnada söylediği bazı sözlerle farklı bakış açısına sahip olan ulemanın ve kendisini anlamayanların tepkisini çekse de Hakk'a duyduğu ilahi aşk ona ayrı bir zevk vermiştir. Kesrette vahdeti idrâk ederek hayret hâlini yaşamıştır. Benlik kısıkcından sıyrılarak fenâ vadisine girip aşk deryasına dalan Mevlânâ, bu üstün hâllere ulaşan insanın kendi aslını unutmadan, kendinin farkına varıp diğer insanları da severek onlara tevazû ve nezâketle yaklaşacağını vurgulamıştır.

Kur'an mesajını ve Hz. Peygamber'in ahlâkını rehber edinen Mevlânâ, sevgi sebebiyle yaratılan ve Allah'ın âlemdaki aynası olarak gördüğü insana saygı duyulması gereken bir yüce varlık olarak bakar. Ona göre asıl erdemli davranış, her an hata yapabilme özelliği bulunan insanı hatasıyla kabul edebilmektir. Yol kesici, insanı hedefinden uzaklaştırıcı şeylere aldanıp yolunu kaybedenlere yardımcı olmak gerekir. Her türlü kötülüğü ve dünyevîleşmenin getirdiği manevî zararları alışkanlık haline getiren ahlâken çökmüş bir toplumda, Allah'ın istediği bir hayat tarzını yaşamaya çalışan genç, dinamik, erdemli insanlar bulunsa da çevreleri onlara bu imkânı vermemektedir. Değer ölçülerinin kalmadığı bir dönemde, bir iffet ve nâmus sembolü olan Hz. Yusuf'un kadınların tuzağı sebebiyle zindana düşmesi yanında, zamane gençlerinin kendilerini şehvet tutkusundan ve benlik kısıkcından kurtarmaları büyük başarıdır.³⁷

Mevlânâ'nın gönlünü kaplayan insan sevgisi ve hoşgörünün kaynağı Kur'an ahlâkının modeli olan Hz. Muhammed (sav)'dir. Kendisini Kur'an'ın hizmetçisi ve Hz. Muhammed (sav)'in yolunda giden bir Müslüman olarak nitelendiren Mevlânâ, bunun dışında bir vasıfla da anılmak istemediğini şöyle ifade eder:

*Ben yaşadığım sürece Kur'an'ın hizmetkârıyım
Ben Muhammed Muhtârın yolunun toprağıyım
Kim benim sözlerimden bunun dışında bir söz naklederse
Ben bu sözden de onu söyleyenden de şikâyetçiyim*³⁸

Mevlânâ, Kur'an'ın yaşayan bir örneği olan Hz. Peygamberin yolunun aşk ve sevgi yolu olduğunu ifade ederek kendisinin de bu yolu takip ettiğini belirtir.³⁹

³⁵ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. III, 4719-4724.

³⁶ Tasavvuf düşüncesinde Allah'a giden yollar sayısızdır. Bununla birlikte bütün bu yolları içine alan üç ana yol kabul edilir ki bunlar; *tarik-ı ahyâr*, *tarik-ı ebrâr* ve *tarik-ı şuttâr*dir. Bk.: Necmeddin Kübrâ, *Tasavvufî Hayat*, ss. 38-44.

³⁷ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. VI, 3843-3865. Geniş bilgi için şu makalemize bakılabilir: "Mevlânâ Perspektifinden Gençlik Problemleri ve Çözüm Yolları", ss. 263-287.

³⁸ Can, *Hz. Mevlânâ'nın Rubâileri*, 1311.

³⁹ Mevlânâ, *Rubâiler*, 49.

Hız. Peygamberi çağrı geçmiş, sözlerinin bir değeri kalmamış şeklinde değeriendirilen mânevîyat yoksulu ruh hastalarına cevap niteliğinde olan şu sözleri dikkat çekicidir:

Ey eşsiz, büyük peygamber! Sen ayı ikiye böl de yıldızlara bakıp uğur ve uğursuzluktan söz eden mânevîyat yoksulu kimseler bu devrin senin çağın olduğunu bilsinler.

Aziz peygamberim! Bu çağ senin çağındır. Musa Kelîmullah bile senin çağında yaşamayı isterdi.⁴⁰

Mevlânâ, kendisine örnek aldığı ahlâk-ı nebevînin üstünlüğünü vurgulayan; “*Kuşkusuz sen yüce bir ahlâk üzeresin*”⁴¹ âyetinde belirtilen ahlâkın büyüklüğünün, insanın tahammül gücüyle ve kusurları görmezlikten gelip müsamaha göstermesiyle ilgili olduğunu belirtir. Bir kişinin bekâr bir hayat sürmesinden, evlenip eşinin sebep olduğu sıkıntı ve zorluklara göğüs gerip ona tahammül etmesinin, bir âlim ve ârifin inzivâyâ çekilmek yerine toplum içinde yaşayıp onların dertleriyle dertlenmesinin ve problemlerine çare üretmesinin peygamberî metoda daha uygun olduğunu ifade eder.⁴² Bu bağlamda Şeyh Ebu’l-Hasan Harakânî’in (ö.425/1034) hırçın hanımına tahammül etmesini örnek olarak verir.⁴³

Mumun bile kendini fedâ edip çevresine ışık saçarak faydalı olduğu bir yerde âlemin imarı ile halife olarak görevlendirilen insanın insanlara yararlı olmaması düşünülemez. Hele bir âlim ve ârifin bu görevden uzak durması mümkün değildir. Bu ilâhî görevin şuurunda hareket eden Mevlânâ, içinde bulunduğu topluma sevgi ve hoşgörüsüyle yaklaşmış, toplumsal statülerin değışebileceğini vurgulayarak insana insanlığını hatırlatmıştır. Yüce duygularla aşâğılık arzuların birleştiği eşsiz bir varlık olan insanı içine düştüğü metafizik bunalımdan kurtarmaya çalışmıştır.

Hız. Peygamberin tebliğ ettiği aydınlık ve barış yolundan uzaklaşanları şeytanın dostları olarak gören Mevlânâ,⁴⁴ kendisinde ilahi nûr bulunmayan böyle kimseleri, sonbaharın darmadağın ettiği çöplük hâline dönen meyvesiz bir bağa benzeter. Kendini beğenip kibirlenen insan, sonunda değersiz bir diken yığını hâline döner.⁴⁵ Ona göre insan sahip olduğu nimetlere bakıp kibirlenir ve nimeti vereni unutursa gönül dünyası kararır. Önemli olan gönlü iman ve irfan nûruyla aydınlatmak, Allah’ın rahmet denizinden kana kana içmektir.⁴⁶ Hız. Peygamberin

⁴⁰ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. II, 354-355.

⁴¹ Kalem Suresi, 68/4.

⁴² Mevlânâ, *Fih-i Mâfih*, s. 81.

⁴³ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. VI, 2044-2095.

⁴⁴ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, 266-272.

⁴⁵ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. V, 975-980.

⁴⁶ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. V, 869-885.

“Allah sizin bedenlerinize ve sûretlerinize bakmaz, kalbinize ve amelinize bakar,”⁴⁷ sözü bu gerçeği ifade etmektedir.

Topluma yararlı insanlar yetiştirmeyi gaye edinen Mevlânâ, gönlünü kaplayan Allah sevgisiyle, kin, nefret, kibir, gurur, benlik ve şöhret gibi kötü huy ve kaygılardan uzak bir ârif ve âşıktır. Bütün mezhep ve dinlere, kabile ve milletlere aynı gözle bakmış, bunları vahdet denizinin dalgaları olarak değerlendirmiştir. Kesrette vahdeti müşâhede ederek Sünnî-Alevî, Müslim-gayri müslim herkese tevâzû ve hoşgörüyü yaklaşmıştır. İnsanların yaptığı aşırılıkları müsamaha ile karşılamış, kendisine karşı âlicenap davranan, alçakgönüllü olanlara daha mütevâzî davranarak gönüllerini kazanmıştır. O, bu tarz hareket etmeyi insanların atasının bir olduğunu ve hiç kimsenin ötekine takvâ dışında bir üstünlüğünün olmadığını vurgulayan şu Kur'an mesajından almıştır:

*Ey insanlar! Biz sizi bir erkekle bir kadından yarattık. Sizi birbirinizi tanıyasınız diye kavimler ve kabileler haline getirdik. Kuşkusuz Allah katında en üstün olanınız, derin bir sorumluluk bilinciyle O'na karşı saygı duyanınızdır. Allah her şeyi bilir ve her şeyden haberdardır.*⁴⁸

Mevlânâ, Kur'an'ın “teâruf/tanışma” prensibinden hareketle, ister Müslüman ister gayri müslim olsun insanlarla ilişkilerinde Muhammedî mirasın en güzel temsilcisi olmuştur. “İnsanoğlunun hamuru topraktır. Eğer toprak gibi alçakgönüllü olmazsa, insan değildir”⁴⁹, diyerek insanın kendi aslını unutmaması gerektiğini vurgulamıştır.

Mevlânâ, âlemlerin Rabbi tarafından âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Muhammed (sav)'in bir vârisi olması itibariyle birçok kültür ve medeniyete beşiklik yapan Anadolu'da susayana Kevser, yolunu kaybedene rehber olmuştur. O bu görevin şuurunda olduğunu şu sözleriyle özetlemektedir:

Tanrı'nın rahmetine mazhar olanlar kurtulmuşlardır.

Fakat lanetine uğrayanlar, tedaviye muhtaç hastalardır.

*İşte biz bu lanetlikleri rahmetlik yapmak için dünyaya geldik.*⁵⁰

Sevgiyi insanı hayata bağlayan ve yaratıcısına ulaştıran bir yol olarak gören Mevlânâ, bütün insanlara şefkat ve muhabbetle yaklaşmış, sevginin her türlü derde devâ olan bir ilaç olduğunu belirtmiştir:

Sevgiden acılar tatlılaşır, sevgiyle bakır altın olur

Sevgiden bulamkılıklar durulur, sevgiyle dertler şifa bulur

Sevgiden ölü bile dirilir, sevgiyle pâdişah köle olur

Sevgiden zindan gül bahçesi olur, sevgiyle karanlık evler aydınlanır

⁴⁷ Müslim, Birr, 34; İbn Mâce, Zühd, 9.

⁴⁸ Hucurât Suresi, 49/13.

⁴⁹ Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri I, 164.

⁵⁰ Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, I, 304.

*Sevgiden nâr nûr olur, sevgiyle demir mum gibi erir
Sevgiden hastalık şifa bulur, sevgiyle kahır rahmet olur.*⁵¹

Din ve mezhep ayrımı yapmaksızın herkese saygı gösteren Mevlânâ'nın tevhid esasına dayalı İslâmiyet, Yahudilik ve Hıristiyanlık dinlerinin yanı sıra Türk, Arap ve İran ile Yunan ve Bizans kültürlerine olan vukûfiyeti, ona Doğu ve Batı medeniyetleri arasında bir köprü olma görevi yüklemiştir. Onun öteki dinlerin mensuplarına saygı göstermesi, bütün dinleri son ve en mükemmel din olan İslâmiyet ile aynı ve bir gördüğü anlamına gelmemektedir. Dinlerin hakikati bir olsa da ibadet şekillerinde ve geleneklerinde farklılıklar vardır. Önemli olan bu farklılıkları idrâk edip İslâmiyet'in güzelliklerini, tevâzû ve nezâketini hayat tarzı olarak sunabilmektir.

Mevlânâ insanları din ve inançlarından ötürü küçümsememeyi, bırakın bir Müslümanı; Yahudi, Hıristiyan ve Allah'ı inkâr eden kâfirlere bile hakaret etmemeyi öğütler; çünkü şu anda kâfir olan bir kişinin yarın ne olacağı bilinemez. Belki de bir süre sonra Müslüman olabilir. İnsanın ömrünün ne zaman ve nasıl biteceğini Allah'tan başkası bilemeyeceğine göre, herkese karşı insanlık gereği alçakgönüllü davranmalıdır.⁵²

Mevlânâ nebevî metoda uygun davranışlarıyla tanıdık tanımadık, Müslim gayri müslim birçok insanı etkilemiştir. Nitekim *Mesnevî*'yi baştan sona yazan Hüsameddin Çelebi (ö.683/1284), Urmiyeli ve Şâfiî Mezhebine mensup iken sırf Şeyhine olan saygı ve sevgisi onu mezhep değiştirme düşüncesine sevk etmiştir. Bir gün bu durumu Mevlânâ'ya açarak:

-Hüdâvendigârımız Hanefî olduğu için ben de bugünden sonra İmâm-ı Âzam Ebu Hanife'nin mezhebine girmek istiyorum, deyince Mevlânâ:

*-Hayır, hayır, uygun olan kendi mezhebinde kalman ve onu gözetmendir; fakat bizim yolumuzda yürü ve halkı bizim aşk caddemize doğru yönelt, diyerek şeyhle müridin mezhep farklılığının seyr-ü sülûk açısından önemli olmadığını vurgulamıştır.*⁵³

Mevlânâ, sevgi ve hoşgörüle insanlara yaklaşıp gönül dünyalarına girmiştir. Yolda karşılaştığı kişilerden kavga edenlere, râhiblere, meyhaneden çıkan Ermeni gençlere nezâketle yaklaşıp İslâmiyet'in güzellikleriyle tanıştırmıştır. Nitekim İstanbul'dan Konya'ya gelen bir râhible aralarında geçen ve âdetâ bir tevâzû yarışına bürünen olay sonucu, rahip onun alçakgönüllülüğü karşısında Müslüman olmuştur. Bir Rum duvar ustasının dinine saygısını takdir edip kendisine iltifat etmesi, ustanın elli yıllık inancını terk edip kelime-i tevhidi terennümüyle neticelenmiştir. Bu Rum usta bir gün Mevlânâ'nın evinde ocak yaparken orada bulunan bazı dervişler şaka yoluyla ona:

⁵¹ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. II, 1529-1537.

⁵² Mevlânâ, *Mesnevî*, c. VI, 2450-2452.

⁵³ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s.347.

-Niçin Müslüman olmuyorsun? Dinlerin en iyisi İslâm dinidir, dediler.

Rum usta: Elli seneye yakın İsa'nın dinindeyim. Dinimi terk etmek için ondan korkuyor ve utanıyorum, dedi. Bu sırada Mevlânâ kapıdan içeri girdi ve:

-İmanın sırrı korkudur. Her kim Tanrı'dan korkuyorsa, o Hıristiyan da olsa din sahibidir, dinsiz değildir, deyip dışarı çıktı.

Mevlânâ'nın kendisi gibi düşünmeyen ve inanmayanlara da değer veren bu sözü üzerine Rum usta hemen şehâdet kelimesini söyleyip Müslüman olmuştur.⁵⁴

Mevlânâ bir başka gün Konya'nın bir mahallesinden geçerken tanımadığı iki şahsın kavga ettiğini gördü. Adamlar birbirine ağza alınmayacak kaba sözler ve küfürler ediyordu. Biri diğerine şöyle bağıyordu:

-Eğer bana bir dersin, benden bin işitirsin.

Mevlânâ onların yanına yaklaşmış şöyle dedi:

-Hayır, hayır, böyle söyleme! Ne diyeceksen bana de. Eğer bin desen de, benden bir tane bile işitmezsin.

Bunun üzerine kavga eden bu kişiler yaptıkları edepsizlikten utanıp Mevlânâ'nın önünde barışmışlardır.⁵⁵

Mevlânâ'nın tevâzu, sevgi ve hoşgörü metoduyla yaptığı irşadla, daha sağlığında on sekiz bin gayr-i müslim Müslüman olmuştur. Bu yüzden evliyâdan her birini kendi dervişleri sevip sayarken, Mevlânâ'yı her meşrep ve tarikattan birçok Müslümanın yanı sıra gayr-i Müslimler de sevip saygı göstermektedir. Mevlânâ'nın insanlar tarafından çok sevilmesinde, onun Hallâc-ı Mansûr (ö.309/922) gibi vahdet makamında kendisini kaybetmeyişi ve İbnü'l-Arabî (ö.638/1240) gibi kendinin farklı şekillerde anlaşılmasını çağrıştıracak kavramlardan uzak durması gelmektedir. Nitekim hânkâhında ziyaret ettiği Sadreddin Konevî (ö.673/1274)'nin ısrarı üzerine onun arkadaşlarına verdiği hadis dersi sırasında hadisleri yorumlarken herkesin anlayacağı bir şekilde anlatmasından dolayı Sadreddin Konevî'nin takdirini kazanmıştır. Konevî'nin;

-Derin metafizik konuları nasıl oluyor da bu kadar basit ve güzel anlatabiliyorsunuz? sorusuna verdiği şu cevabı dikkate şayandır:

-Siz bu kadar basit konuları nasıl anlaşılabilir hâle getiriyorsunuz?⁵⁶

İçinden çıkılması zor birçok meseleyi herkesin anlayabileceği bir seviyede anlatan Mevlânâ, tasavvuf makamlarında kendini kaybetmeden insan olabilmenin sırrına ermiştir. İslâm'ın insanlığa yönelik mesajındaki evrensel temaları yakalamış, bilfiil yaşadıklarını sevgi ve hoşgörü kâsesi içinde bütün insanlara sunmuştur. İnsanı sevme sanatını yaşanan bir davranış haline getirmiştir.

⁵⁴ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 314, 707-708.

⁵⁵ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 277.

⁵⁶ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, ss. 505-507, 561, 610-611.

SONUÇ

Mevlânâ, birçok kültür ve medeniyete beşiklik yapan Anadolu'da sevgi pınarı ile susayana Kevser, yolunu kaybedene ışık olmuştur. *"Kendini bilen Rabbini bilir"* sözünden hareketle, insanın kendi değerinin farkına varmasına büyük önem vermiştir. Kendi aslı cevherinin farkına varan insanın, Allah'ın yüceliği karşısında saygıyla eğilip O'nu seveceğini belirtmiştir. İnsanın kendini tanımmasının ötekine karşı tutum ve davranışlarına olumlu etki edeceğini, kendini tanımayanların başkalarının kusurlarıyla uğraşacaklarını vurgulamıştır. Allah'ın âlemdeki aynası olan insanı manevî emânetin taşıyıcısı olarak görüp din ayırımı yapmaksızın herkese saygı göstermiştir.

İslâm tasavvufunda âlemin özü ve aynası kabul edilen insan-ı kâmil, mükemmelliğinin ve tamlığının son sınırındaki insanî nefistir. Bir yandan insan, öte yandan âlemin ilk örneğidir. Allah isminin bir tecellî ve tezâhür yeri, yaratılışın gayesi ve Allah'ın yer yüzündeki halifesidir. Bilgelik, merhamet, cömertlik, isâr, sevgi ve hoşgörü gibi tüm ahlâkî iyilikleri kendisinde toplayan bir kâmil mürşid olan Mevlânâ'ya göre bu insan hem Allah'a karşı sorumluluklarını yerine getirmekte hem de toplumda örnek insan olmaktadır.

Mevlânâ, ney sembolüyle anlattığı insanı kâmil damlada gizlenmiş bir denize, zerreye sığınmış bir güneşe benzetir ve büyük âlemin bir yansıması olarak görür. Ona kozmik bir varlık olarak bakmak suretiyle insanlık cevherini kâinatın odak noktası yapar. İnsan-ı kâmilin kendinden, benliğinden sıyrıldığında sınırlarla doluğunu, yokluğa bürünmesine rağmen eşyanın hakikatini bildiğini vurgular.

Rahmet dalgalarıyla çırpınan aşk deryâsının canlara can kattığını, susuzluktan kıvrananlara âb-ı hayât olduğunu belirten Mevlânâ, aşkın yüzlerce naz ve yüceliği olduğunu, bu yüzden kolay elde edilemediğini vurgulamıştır. Sevgi sebebiyle yaratılan ve Allah'ın âlemdeki aynası olarak gördüğü insana saygı duyulması gereken bir yüce varlık olarak baktığından her an hata yapabilme özelliği bulunan insanı hatasıyla kabul edebilmeyi büyük bir erdem olarak görmüştür. İçinde bulunduğu topluma sevgi ve hoşgörüyle yaklaşarak toplumsal statülerin değişebileceğini vurgulayarak insana insanlığını hatırlatmıştır. Yüce duygularla aşâğılık arzuların birleştiği eşsiz bir varlık olan insanı içine düştüğü metafizik bunalımdan kurtarmaya çalışmıştır. İnsanları din ve inançlarından ötürü küçümsememiş, onlara sevgi ve hoşgörüyle yaklaşarak gönül dünyalarına girerek topluma kazandırmıştır. İslâmiyet, Yahudilik ve Hıristiyanlık dinlerinin yanı sıra Türk, Arap ve İran ile Yunan ve Bizans kültürlerine olan vukûfiyeti ona Doğu ve Batı medeniyetleri arasında bir köprü olma görevi yüklemiştir.

Mevlânâ'nın sekiz yüzüncü doğum yılında Anadolu, Mevlânâ'nın yaşadığı XIII. yüzyılda doğudan Moğollar ve batıdan Haçlılar tarafından ateş çemberine alındığı döneme benzeyen bir tablo ile karşı karşıyadır. XIII. yüzyılda Moğolların ilkel silahlarla yaptığı katliamı, XXI. yüzyılın ilk yıllarında demokrasi ve insan haklarını bahane ederek yeni bir Haçlı Seferi zihniyetiyle Mevlânâ'nın doğduğu

Afganistan ile Irak'ı işgal eden ABD ve müttefikleri modern silahlarla tekrarlamaktadır. XIII. yüzyılda mallarını mülklerini kaybeden, sığınacak bir kapı arayan insanlara ümit veren Mevlânâ, XXI. yüzyılda her taraftan kuşatılıp ateş çemberinin içine alınan insanımıza sözleri ve öğütleriyle moral destek vermeye devam etmektedir. Bu bakımdan onun insan sevgisi üzerine kurduğu hoşgörü medeniyeti tazeliğini ve önemini hâlâ korumaktadır. Gönlünde kin ve nefret bulunmayan herkes bu sevgi ve hoşgörü medeniyetinde kendine yer bulabilir. İnsanların küçük bir menfaat uğruna ötekinin malına ve canına kastettiği bir dönemde, gönülleri sevgi ve hoşgörüye açmanın gerekliliği ortadadır.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, İstanbul 1992.
- Attâr, Ferideddin, *Tezkiretü'l-Evliya*, Hazırlayan: Süleyman Uludağ, 2. baskı İstanbul 1993.
- Buhârî, *el-Câmiu's-Sahih*, İstanbul 1992.
- Câmi, Abdurrahman, *Nefahâtü'l-Üns Evliyâ Menkıbeleri*, çeviren: Lâmiû Çelebi, Hazırlayanlar: Süleyman Uludağ-Mustafa Kara, İstanbul 1998.
- Can, Şefik, *Hz. Mevlânâ'nın Rubâileri*, Ankara 2001.
- Can, Şefik, *Mevlânâ Hayatı, Şahsiyeti ve Fikirleri*, İstanbul 1995.
- Cebecioğlu, Ethem, "Psiko-Tarih Açısından Farklı Rûhî Tekâmül Mertebelerinin Mevlânâ'nın Anlaşılmasındaki Rolü-Medolojik Bir Yaklaşım-", *Tasavvuf*, Yıl: 6, Sayı: 14, Ocak-Haziran 2005.
- Chittik, William C., "Rûmî ve Mevlevîlik", çeviren: Safi Arpaguş, *Tasavvuf*, Yıl: 6, Sayı: 14, 716-719.
- Ebu Dâvud, *Sünen*, İstanbul 1992.
- Eflâkî, Ahmed, *Âriflerin Menkıbeleri (Menâkıbu'l-ârifîn)*, çeviren: Tahsin Yazıcı 3. baskı İstanbul 1995.
- Fürüzanfer, Bediüzzaman, *Mevlânâ Celâleddin*, çeviren: Feridun Nafiz Uzluk, İstanbul 1997, 79-84, 91-93.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1983.
- Göztepe, Yüksel, "Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin Akla Eleştirel Bakışı", *Tasavvuf*, Yıl: 6, Sayı: 14, 417-438.
- Güllüce, Hüseyin, *Kur'an Tefsiri Açısından Mesnevî*, İstanbul 1999.
- İbn Faris, *Mucemu Makâyisi'l-Luğa*, (I-VI), (tahkik: Abdüsselâm Muhammed Harun), Mısır 1969.
- İbn Mâce, *Sünen*, İstanbul 1992.
- İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, (I-VI), (tahkik: Abdullah Ali el-Kebir, Muhammed Ahmed Hasebellah, Hâşim Muhammed eş-Şâzelî), Kahire ts.
- Köprülü, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 4. Baskı, Ankara 1981.
- Mevlânâ, *Divân-ı Kebîr*, Hazırlayan: Abdülbâki Gölpınarlı, Ankara 1992.
- Mevlânâ, *Mesnevî*, çeviren: Şefik Can, İstanbul 1995.

- Mevlânâ, *Fih-i Mâfih*, tercüme: Ahmed Avni Konuk, Yayına Hazırlayan: Selçuk Eraydın, İstanbul 1994.
- Müslim, *el-Câmiu's-Sahih*, İstanbul 1992.
- Mütercim Asım Efendi, *Okyanus, Kâmusu'l-Muhît Tercümesi*, İstanbul 1333.
- Necmeddin Kübrâ, *Tasavvufî Hayat*, Hazırlayan: Mustafa Kara, İstanbul 1980.
- Okçu, Naci, *Şeyh Gâlib (Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin Umumi Tahlili ve Dîvanının Tenkidli Metni)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.
- Suad el-Hakîm, *el-Mu'cemu's-Sûfi*, Beyrut 1981.
- Tirmizî, *Sünen*, İstanbul 1992.
- Topçu, Nurettin, *İslâm ve İnsan, Mevlânâ ve Tasavvuf*, İstanbul 1998.
- Uludağ, Süleyman, "Aşk", *DİA*, İstanbul 1991.
- Vassâf, Osmanzâde Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ*, Hazırlayanlar: Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, İstanbul 2006.
- Yakıt, İsmail, *Batı Düşüncesi ve Mevlânâ*, İstanbul 1993.
- Yakıt, İsmail, "Mevlânâ'da Akıl ve Aklın Kritiği" *SDÜİF Dergisi*, Sayı: 3, Isparta 1996, 1-20.
- Yardım, Ali, *Mesnevî Hadisleri*, Kayseri 1970.